

MURABBIY

ILMIY-MA'RIFIY JURNAL

“MURABBIY”

**ILMIY-MA'RIFIY
JURNAL**

Issue:1 2021 | №1, 2021

<https://science.jspi.uz/>

Chief Editor:

S.Nazarkasimov, Doctor of Philosophy (Ph.D) in Sociology, Vice-Rector of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Deputy Chief Editor:

A.Turaev, senior teacher of Jizzakh State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Members of the editorial board:

Sh.S.Sharipov - Professor

B.M.Ochilova - Professor

D.Khodjimetova - assistant professor

A.Pardaev - assistant professor

M.N.Khoshimkhonov - assistant professor

A.I.Saidkasimov - assistant professor -

F.K.Akhmedov - assistant professor

B.E.Toshboev - assistant professor

I.N.Akhmedov - PhD

D.Salimova - PhD

N.N.Alimov - assistant professor

M.Saidov - Ph.D.

X.Maxammadiev - teacher

Editorial Representative:

Abrar Turaev

Jizzakh State Pedagogical Institute,
Uzbekistan

Phone: +998933091877

e-mail: ijtimoiy2017@mail.ru

**ONLINE ELECTRONIC
JOURNAL**

“Murabbiy” ilmiy-ma’rifiy jurnali
“Mentor” scientific-educational
journal

Научно-просветительский
журнал “Наставник”

Indexed By:

Published By:

<https://science.jspi.uz/>

**Jizzakh State Pedagogical
Institute, Uzbekistan**

MUNDARIJA / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

№	MUALLIFLAR/ AUTHORS / АВТОРЫ	MAQOLA NOMI/ ARTICLE TITLE/ НАЗВАНИЕ СТАТЬИ	SAHIFALAR/ PAGES/ СТРАНИЦЫ
1	<i>Қирғизбоев Муқимжон</i>	Камбағаллик – XXI аср муаммоси	6-14
2	<i>Очилова Бахти Мурадовна</i>	Демократик кадриятлар ва ўзини-ўзи бошқариш	15-25
3	<i>Муҳаммадиев Нурмуҳаммад Эргашевич</i>	Жамиятнинг янгилинишида фалсафа илмининг методологик аҳамиятини янада оширишнинг долзарб масалалари	26-30
4	<i>Ахмедшина Фания</i>	Проблема выравнивания положения женщин и мужчин (опыт Узбекистана и зарубежных стран)	31-35
5	<i>Анварова Маърифат Нарзуллоевна</i>	Использование инновационных технологии при обучении арабскому языку	36-42
6	<i>Tilavova Malika Mataramovna</i>	Inversion is a bridge to the wonders of the language world	43-50
7	<i>Худойназаров Сардор</i>	Консультатив психология бўйича мутахассислар тайёрлаш муаммолари	51-54
8	<i>Ғофуров Жасур Исақович</i>	Уструшонанинг илк ўрта аср хунармандчилигига доир	55-58
9	<i>Ибрагимов Солижон Эргашевич</i>	Баркамол авлодни шакллантиришда гўзаллик тушунчасининг аҳамияти	59-63
10	<i>Севостьянов Дмитрий Анатольевич</i>	Инверсивные отношения как диалектический когнитивный конструкт	64-67
11	<i>Muhammadsidiqov Muhammadolim Muhammadroziq o'g'li</i>	Integratsiya tushunchasi: mazmun va mohiyati	68-77
12	<i>Ҳолиқова Рахбархон</i>	Ижтимоий-гуманитар соҳа	78-81

	<i>Эргашевна, Махкамова Надира, Тўхтабоева Дилафрўз Эргашевна</i>	вакилларининг тадқиқотларида урбанизация жараёнлари	
13	<i>Ежель Н.Е. , Стародубцева С.С. , Шишова А.А</i>	Проблема веры и современное мировоззрение человека	82-91
14	<i>Ibaidullaev Temir Gaybullaevich</i>	Harmony of uzbek national clothing culture and modernity	92-95
15	<i>Наумов Дмитрий Иванович</i>	Историческая политика в условиях глобализации	96-101
16	<i>Соегов Мурадгелди</i>	Туркмены-оламы самарканда на фоне истории своих прямых предков – древних аланови современные реалии	102-114
17	<i>Кобилов Рустам Ражаббойевич</i>	Ёшларда геоиктисодий тафаккурни шакллантириш ва ривожлантириш асосий омиллари	115-119
18	<i>Ганеева Галия Галияновна</i>	Желательное наклонение глагола в башкирском языке и история его изучения	120-125
19	<i>Инатов Мурот Ниятович,</i>	Хатларни микдорий таҳлил этиш усуллари	126-131
20	<i>Холмирзаева Манзура Абдумурадовна</i>	Инновацион ривожланиш шароитида миллий манфаатларни мафкуравий жиҳатдан химоя қилишнинг фалсафий жиҳатлари	132-136
21	<i>Билалова Дина Нуримановна, Киреева Надежда Анатольевна</i>	Применение инновационных цифровых технологий в преподавании гуманитарных дисциплин в техническом вузе	137-142
22	<i>Собиров Элмурод Абдумуталович, Юсунова Сайёра</i>	Исҳоқхон Тўра Ибратнинг илмий-ижоди ва маънавий-маърифий мероси	143-147
23	<i>Кулуева Флора Гайнутдиновна</i>	Приоритетные задачи социально-гуманитарных наук в условиях глобализации	148-151

ХАТЛАРНИ МИҚДОРИЙ ТАҲЛИЛ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

Инатов Мурот Ниятович,

тарих фанлари номзоди, ТДТУ “Ўзбекистон тарихи” кафедраси доценти

Аннотация

Мақолада фуқароларнинг расмий ташкилотларга йўллаган хатларини ўрганиш орқали XX аср 20-йиллари иккинчи ярмида жамиятдаги мавжуд ижтимоий қатламлар ва уларни ташвишлантираётган муаммолар тизимини аниқлашга ҳаракат қилинади.

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы использование методы анализа изучение писем узбекистанцев в официальные органы как важный источник и выявит социальные слоиы узбекского общества во второй половине 20-годов XX столетие и те вопросы которые их волновали.*

***Калит сўзлар:** манба, контент, фуқаро, деҳқон, жамият, ижтимоий, усул.*

***Ключевые слова:** источник, контент, гражданин, крестьянин, общества, социальный, метод.*

Манбашунослик асосидаги тадқиқотларининг ўзига хослиги, унинг тамойиллари ва ишлаш усуллари мазкур манбалар яратилган муҳитда манба муаллифларнинг дунёқараши, мулоҳазаларини ҳисобга олган ҳолда уларга қарам бўлиб қолмасдан, холисона ўрганишни тақозо қилади.

Манбалар инсон мақсадли фаолиятининг моддий маҳсули бўлиб тарихий ҳодиса сифатида ҳаётда маълум бир шарт - шароитлар, вазифа ва мақсадлар туфайли пайдо бўлади. Шунинг учун, аввало ўша давр тарихий - ижтимоий воқеликни тушуниб олиш тадқиқот ишида катта аҳамиятга эгадир.

Ана шундай манбалар туркуми сифатида фуқароларнинг расмий ташкилотларга йўллаган хатларини тарихий манба сифатида ўрганиш жараёнида юқорида тилга олинган ҳолатлар бевосита аҳамиятли саналади.

Хатларни ўрганиш жараёнида хат муаллифлари бўлган аҳолининг ёши ва жинси, уларнинг бандлиги, касбий ҳамда ижтимоий таркибини тавсифлайдиган кўрсаткичлар, ҳамда аҳолининг ўсиши муаммоси алоҳида қизиқиш уйғотади. Шаклланиши, ривож ва моҳиятига кўра аҳолининг сифат жиҳатларини ифодалайдиган бу кўрсаткичлар, жуда кўп қирралари билан тарихий, ижтимоий-иқтисодий ва демографик ўзига хосликлар билан боғлиқдир.

XX аср 20–йилларининг II ярмида умуман, СССР, хусусан, Ўзбекистонда фуқароларнинг хатлари, аризалари, у билан ишлашнинг давлат тизими шаклланди ва фаол ҳаракат қилди. Ишчи-деҳқон назорати Халқ камиссарлиги ҳузурида 1921 йилдан бошлаб Шикоятлар ва аризалар Марказий бюроси (ШАМБ) – Центральное бюро жалоб и заявлений (ЦБЖЗ), округларда округ ижроия комитети қошида шикоятлар бюроси, марказий ва маҳаллий матбуот органларида хатлар бюроси фаолият кўрсата бошлади.

Гарчи ШАМБнинг архив фондини текширишлар унда Ўзбекистонликларнинг хатлари жуда кам миқдорда эканлигини кўрсатса-да, фонднинг бу ҳужжатлари биз учун жуда муҳим аҳамият касб этди. ШАМБ ва округлар шикоятлар бюрolari фаолиятига оид турли-туман жамламалар ҳисоботлари, фуқаролар шикоятлари ҳамда аризаларининг келиб тушишини кузатиш ва Бюронинг улар билан ишлаш услубини аниқлаш имконини беради.

Ҳисоботларга кўра агар 1925 йилда ШАМБ орқали 135 та шикоят ўтган бўлса, 1927 йилдан 1928 йилгача – 561 та шикоят, 1928 йил давомида – 1642 та, 1929 йил январидан 1930 йил январигача – 1779 та шикоят келиб тушган.[1. 53-55-в., 156-161в., 130-140-в.].

Хатлар муаллифларининг ижтимоий аҳволлари ҳақидаги маълумотларни аниқлаш натижасида ушбу давлат ташкилоти томанидан муаммоларни ҳал қилишда хатлар жамиятнинг айрим қатламлари фаоллиги кўрсаткичлари сифатида талқин қилинган. Масалан, ИДИ ХК ШАМБнинг 1928 йилдаги маълумотда шикоятлар муаллифларининг ижтимоий таркиби ҳақида шундай хабар берилади: ишчилар – 11%, хизматчилар – 45%, муассасалар ва бошқалар (ногиронлар ва хунармандлар) – 16%. Бу кўрсаткичларда “ишчилардан тушган шикоятларнинг етарлича эмас”лиги ШАМБда «ташвиш» туғдиради ва у “шикоятлар бюроси ишини жойларда ҳисобот докладлари ўтказиш орқали кенг оммалаштириш зарур”лигини қайд этиб: “Бу ишчилар оммасини бизнинг соваппаратлар ва муассасаларидаги салбий ҳолатлар билан курашишга отланишга имкон беради”,- деб ёзади.[2. 53-в.].

Аслида ҳужжатларни ўрганишда сифатий ва миқдорий таҳлилдан уйғунликда фойдаланиш бундай ноҳолисликларни бартараф этади. Бу усуллар биргаликда асосий эътиборни ҳужжатнинг туб моҳиятини ифодалайдиган ўзига хослик белгилар, жиҳатларга қаратилиши билан афзалдир.[3.].

Анъанавий таҳлил каби илмий амалиётда миқдорий-таҳлилни қўллаш ҳам бажариладиган ишнинг махсус тартиби ва техникасини ишлаб чиқишни талаб қилади. У тадқиқотнинг барча жараёнларига специфик талаблар кўяди ва ҳужжатлар – хатлар таҳлилида бир қанча мустақил босқичларга бўлинади.

Социологик маълумотларни тўплаш учун ҳар қандай методни қўллашда тадқиқот дастурини ишлаб чиқиш дастлабки босқич ҳисобланади. Бунга тадқиқотнинг тажриба объектларини аниқлаш киради. Бу ерда энг муҳими – репрезентатив сайлашни шакллантириш, ахборот манбаларини саралаш, таҳлилга тортилган материалларнинг сайланма бирлигини жамлаш ҳисобланади. Биз ана шундай тажриба объекти қилиб хатларни танладик.

Совет даврида хатлар жамият ва ҳокимият ўртасидаги мулоқотнинг энг кенг тарқалган воситаси бўлган. Одамлар ҳамма нарса ҳақида ҳамма жойларга ёзишарди. Хатларнинг энг кенг гуруҳини газеталар, давлат ва жамоат ташкилотлари, сиёсат ва жамоат арбобларига ёзилганлари ташкил этади. Умумий мазмуни жиҳатидан уларни қуйидаги гуруҳларга тасниф қилиш мумкин:

1) илтимослар; 2) шикоятлар; 3) ахборот хатлари; 4) айрим маъсул шахслар ва ташкилотлар фаолиятини танқид қилувчи хатлар; 5) таклифлар ва лойиҳалар; 6) шартли равишдаги “фалсафий хатлар”, яъни бундай хатларда муаллифнинг бирор назария, сиёсат, иқтисод ва маънавият соҳасидаги ўй-фикрлари ифодаланган; 7) табрик хатлари; 8) чақув хатлари; 9) турли типдаги жиноий ишлар бўйича қамалганларнинг амнистия – авф этиш ҳақидаги илтимос хатлари; 10) оила ва никоҳ муносабатларидаги жанжалларни ҳал этиш ҳақидаги ариза хатлари ва ҳ.з.

Таҳлил учун жалб этилган хатларнинг сайланма мажмуасини шакллантиришда хатларда баён қилинган ахборотларнинг характеридан келиб чиқилди. Жамоатчилик кайфияти ва умуман ижтимоий тарихни ўрганиш муносабати **билан**, инсон ва шахсни ўрганишда юқорида келтирилган 7-10 гуруҳга тегишли хатлар аҳамиятсиз бўлгани учун, биз уларни сайланма мажмуага киритмадик. Сайланма материалларни тартибга солишда уларнинг сифат жиҳатлари ҳам эътиборга олинди. Бу жиҳатлар энг аввало моддий-техник имкониятлар ва тадқиқот фаолиятининг шарт-шароитлари билан аниқланди. Натижада тадқиқотнинг тажриба объекти сифатида 310 та хат саралаб олинди.

Ҳужжатларни саралашда уларнинг ишончлилиги, баён қилинган ахборотларнинг ҳаққонийлигини ҳисобга олишга алоҳида эътибор берилди. Ҳужжатларнинг ишончлилиги деганда, биринчидан, манбанинг асл нусхалиги ва унинг тадқиқот предмети билан боғлиқлигини тушуниш лозим.

Иккинчидан, ҳужжатда ёритилган фактларнинг тўғрилиги ва муаллиф томонидан баён қилинган ахборотнинг ўта аниқлиги тушунилади. Ҳужжатнинг ишончлилиги ва ҳаққонийлигини белгилашда ҳужжатнинг мазмуни (ариза, шикоят, илтимос ва ҳ.з), қандай мақсадда яратилгани,

муаллифнинг шахси, “расмийлиги”, хизматга алоқадорлигини аниқлашга ҳаракат қилинди.

Бу жиҳатдан ҳужжатни ички ва ташқи таҳлил қилишни фарқлайдиган анъанавий таҳлил усулларидан кенг фойдаланилди. Ташқи ёки сиртки таҳлил бу – ҳужжатнинг *тарихий* матни, яъни ҳужжат матнини тўғри таҳлил қилиш ва унинг пайдо бўлишига сабаб бўлган барча вазиятларни аниқлашдан иборат. Бу таҳлилнинг асосий мақсади – ҳужжат кўриниши, шакли, у яратилган вақт ва жойи, муаллифи, ташаббускори, яратилишидан мақсадни белгилашдан иборат. Ташқи таҳлил барча хатлар сайланмасининг мажмуасида қуйидаги кўрсаткичлар бўйича ахборотлар олиш имконини беради. Булар муаллифларнинг тоифаси, иқтисодий аҳволи, жинси, ёши, миллати, яшаш жойи, хат ёзилган вақт, хатнинг кимга ёки қаерга йўлланганлигидир. Хатларда баён қилинган ахборотларни аниқлаш асосида муаллифларнинг ижтимоий-демографик жиҳатларини характерлайдиган бу кўрсаткичлар алоҳида аҳамиятга эга. Негаки хатларда муалифлар ўзларининг ижтимоий мансублиги ижтимоий мақоми ва ижтимоий ҳаётда тутган ўринларига ўзлари берган баҳоларида ифодаляйдилар.

Расмий белгиланган уч тоифа – ишчилар, деҳқонлар, хизматчилардан фарқли равишда хат муаллифларининг ижтимоий мансубликлари жамиятнинг таркибан мураккаблиги, унинг кўп сонли гуруҳлар: деҳқонлар, уй, дўкон, омбор эгалари, савдогарлар, косиб –ҳунармандлар, артель аъзолари, хизматчилар, дин аҳли, ногиронлар, нафақахўрлар, етимлар ва ҳ.з.ларга бўлиниб кетганлигини кўрсатади.

Бу гуруҳларнинг кўпчилиги ўз навбатида ички гуруҳчаларга бўлинади. Масалан, хизматчилар гуруҳи сезиларли даражада ички фарқланишга эга бўлиб, унга: идора хизматчилари, агрономлар, ўқитувчилар, врачлар, милиционерлар, саънат, маданий оқартув муассасалари ходимлари ва бошқалар кирган. Биз томондан “артель аъзолари” деб аталган гуруҳ ҳам таркиби жиҳатидан бундан фарқ қилмайди. Бу гуруҳга **янги** шаклланган матлуботчилар, ишлаб чиқариш жамоалари – “Қўшчи” союзи, матлубот жамиятлари аъзолари, ҳунармандлар, қишлоқ хўжалиги артеллари, коммуналар ва ҳ.з.ларнинг вакиллари кирган.

Шу билан бирга кишиларнинг ўз ижтимоий мансубликларини белгилашга тарихий шароит, давлатнинг ишчилар синфи устунлиги ғояси асосида юритаётган ижтимоий сиёсати ҳам ўзининг кучли таъсирини кўрсатди. Ишлаб чиқариш воситаларига ижтимоий мулкчилик ва ёлланма меҳнатнинг йўқлиги, ишчилар синфининг мезони ҳамда – “меҳнаткашлар” тушунчасининг аниқловчиси бўлиб қолди. Буларнинг барчаси на фақат

“меҳнат” тушунчасининг қашшоқланишига, балки уни фақат жисмоний тушунча сифатида қаралишига, меҳнатнинг оқилона хўжалик юритиш, маҳорат, тадбиркорлик сифатларини четда қолдиришга ва омма тафаккурини бузишга олиб келди. Бу тушунчага тадбиркорлик, хусусий мулк эгаси, хўжайин бўлиш ва ҳ.з.лар хавфли деган тасаввурлар сингдирилди.

Ташқи таҳлил натижаларига кўра муаллифлар таркибининг ижтимоий – демографик характеристикаси ҳақида ахборот олиш мумкин бўлади. Анъанавий таҳлилнинг иккинчи қисми – ички таҳлилдан фойдаланишда бирмунча бошқа мақсад кўзда тутилади. Таҳлилнинг бу турида ҳужжат мазмунини тадқиқ қилиш, хат нима сабабдан ёзилганини аниқлаш, хат муаллифининг ўзи баён этаётган масалалар бўйича малака даражасини белгилаш, ҳужжатда ифодаланган фактларга шахсий муносабатини изоҳлашга қаратилди.[4. 191-б.].

Хатларни таҳлил қилиш асосида биз муаллифларни ташвишлантирган, уларни хат ёзишга мажбур этган ва улар ўз муносабатини билдирган энг муҳим, асосий муаммоларни аниқладик. Улар асосан қуйидагилардан иборат:

- иқтисодиёт соҳасида бу – ер, савдо, қосиб – ҳунармандчилик муассасалари, оилавий мулкларни мусодара қилиш; уйлар, боғларни давлат тасарруфига ўтказиш; кооператив муассасалар ва бошқа шаклдаги хўжаликларни ёпиш; “бекорчи элементлар”, яъни ишсизларга тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишни тақиқлаш; сувдан фойдаланиш; вақф, солиқ; ижара; баҳоларни белгилаш ва кредитлаш масалаларидир;

- сиёсат соҳасида: демократик ҳуқуқларни чеклаш (сиёсий ҳуқуқ ва озодликдан маҳрум қилиш, турли уюшмалар, ташкилотларга аъзо бўлишни тақиқлаш, ота-оналарни таъқиб қилиш); қуйи соваппаратларнинг суистеъмолчилиги (қонунчиликни бузиш, порахўрлик, зўравонлик, сансоларлик, бюрократизм, маъмурий ўзбошимчалик);

- маънавий-ахлоқий соҳада: миллий зулм, дин ва диндорларни таъқиб қилиш, тил муаммоси, таълим, маданий-оқартув муассасалари ишлари;

- ижтимоий соҳада: меҳнат шароити муаммолари, муассасада маъмурий ўзбошимчалик, иш ҳақи, ишсизлик, маиший инфратузилма, оила-никоҳ муносабатлари, яшаш жойи, ижтимоий таъминот (нафақа, стипендиялар), ижтимоий муассасалар (болалар боғчаси, қариялар ва ногиронлар уйи), соғлиқни сақлаш муассасалари, пениционар тизим (қамоқхоналар) ва ҳ.з.

Кўриниб турибдики, анъанавий ёндошувнинг моҳияти ҳар бир ҳужжат(хат)нинг мазмунини чуқур мантикий таҳлил қилиш, муаллифнинг ижтимоий – демографик характеристикасини аниқлаш, у илгари сурган муаммони тушуниш, ҳамда сиёсий, фуқаролик позициясини кузатиш

имконини берди. Аммо хатларда баён қилинган вазиятлар билан ишлаш воситаларининг турличалиги ахборотларнинг катта ҳажми мавжудлиги уларни мушоҳада қилишда субъективизмга йўл қўймаслик учун хатларни ўрганишда формаллашган, сифат-миқдорий методга ҳам мурожаат қилиш заруриятини туғдиради. Бу метод юқорида қайд этилганидек, фанда **контент-тахлил** деб юритилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. ЎзР МДА, Ф-95, оп. I, д.75, 53-55 варок; д.402, 156-161 варок; Яна қаранг: Атаджанов А.Р. ЦКК-РКИ Узбекистана в борьбе за социализм. Т., 1967, 139, 140-б.
2. ЎзР МДА, Ф-95, оп. I, д.75, 53-варок.
3. Бу ерда ва бундан кейин ишда услубий йўлланма сифатида куйидаги адабиётлардан фойдаланилган: Я д о в В. А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. -М. 1987; Рабочая книга социолога. 2-издание, переработанное и дополненное . - М. 1983; Как провести социологическое исследование. М. 1990; Гречихин В.Г. Лекции по методике и технике социологических исследований. - М. 1987.
- 4.Рабочая книга социолога, 291-бет.